

دانشگاه آزاد اسلامی

واحد شاهرود

دانشکده حقوق، گروه حقوق

پایان نامه برای دریافت درجه کارشناسی ارشد «M.A.»

رشته: حقوق گرایش: حقوق خصوصی

عنوان

بررسی قرارداد واگذاری اعضای بدن انسان با تاکید بر اهدای

عضو محکومین به اعدام

استاد راهنما

دکتر غلامرضا عبدلی

نگارش

محمد طاهری

تابستان ۱۴۰۰

ب

تقدیم به

تقدیم به برکاتی که خدا دوستان دارد .

از ابتدا... تا انجام خلقت

تقدیم بابوسه بردستان پدرم

به او که نمی دانم از بزرگی اش بگویم یا مردانگی، سخاوت و سکوت و مهربانی... .

پدرم راه تمام زندگیست

پدرم دنجوشی همیشگیست

تقدیم به مادر عزیزتر از جانم

مادم هستی من ز هستی تو هست و هستی دارم دوست

نگلسار جاودانی مادراست

چشمه سار مهربانی مادراست.

شکر و قدردانی

ن و القلم و مایسترون

خوشاخاطر ز نور علم محشون داشتن
تیرگی بار از این اقلیم بیرون داشتن
همچو موسی بودن از نوحی داشتن
گفت و گو با خدا در کوه هارون داشتن

به مصداق شریفه‌ی «من علمنی حرفا صیرنی عبدا»

و از سر عبودیت و اخلاص و ادب

سر تعظیم فرود می آورم در برابر همه کسانی که به بهای سوختن و فرسودن جان خویش طور سینه‌ی

سینای مرا با شعله نارانس نور ایشان کرده

طعم لطیف عشق و معرفت را به کام خشکیده ام جاری ...

و آخرین ایشان که آفرین به ایشان

جناب آقای دکتر غلامرضا عبدلی

معاونت پژوهش و فناوری

منشور اخلاق پژوهش

با یاری از خداوند سبحان و اعتقاد به این که عالم محضر خداست و همواره ناظر بر اعمال انسان و به منظور پاس داشت مقام بلند دانش و پژوهش و نظر به اهمیت جایگاه دانشگاه در اعتلای فرهنگ و تمدن بشری، ما دانشجویان و اعضاء هیئت علمی واحدهای دانشگاه آزاد اسلامی متعهد می گردیم اصول زیر را در انجام فعالیت های پژوهشی مد نظر قرار داده و از آن تخطی نکنیم

۱- اصل برائت: التزام به برائت جویی از هرگونه رفتار غیرحرفه ای و اعلام موضع نسبت به کسانی که حوزه علم و پژوهش را به شائبه های غیرعلمی می آلاینند.

۲- اصل رعایت انصاف و امانت: تعهد به اجتناب از هرگونه جانب داری غیر علمی و حفاظت از اموال، تجهیزات و منابع در اختیار.

۳- اصل ترویج: تعهد به رواج دانش و اشاعه نتایج تحقیقات و انتقال آن به همکاران علمی و دانشجویان به غیر از مواردی که منع قانونی دارد.

۴- اصل احترام: تعهد به رعایت حریم ها و حرمت ها در انجام تحقیقات و رعایت جانب نقد و خودداری از هرگونه حرمت شکنی.

۵- اصل رعایت حقوق: التزام به رعایت کامل حقوق پژوهشگران و پژوهیدگان (انسان، حیوان و نبات) و سایر صاحبان حق.

۶- اصل رازداری: تعهد به صیانت از اسرار و اطلاعات محرمانه افراد، سازمان ها و کشور و کلیه افراد و نهادهای مرتبط با تحقیق.

۷- اصل حقیقت جویی: تلاش در راستای پی جویی حقیقت و وفاداری به آن و دوری از هرگونه پنهان سازی حقیقت.

۸- اصل مالکیت مادی و معنوی: تعهد به رعایت کامل حقوق مادی و معنوی دانشگاه و کلیه همکاران پژوهش.

۹- اصل منافع ملی: تعهد به رعایت مصالح ملی و در نظر داشتن پیشبرد و توسعه کشور در کلیه مراحل پژوهش.

تعهد نامه اصالت رساله یا پایان نامه

دانشگاه آزاد اسلامی واحد شاهرود

اینجانب دانش آموخته مقطع کارشناسی ارشد ناپیوسته در رشته حقوق گرایش خصوصی که در تاریخ.....از پایان نامه خود تحت عنوان " بررسی قرارداد واگذاری اعضای بدن انسان با تاکید بر اهدای عضو محکومین به اعدام " با کسب نمره.. و درجه دفاع نموده ام بدینوسیله متعهد می شوم.:

۱) این پایان نامه حاصل تحقیق و پژوهش انجام شده توسط اینجانب بوده و در مواردی که از دستاوردهای علمی و پژوهشی دیگران (اعم از پایان نامه، کتاب، مقاله و.....) استفاده نموده ام، مطابق ضوابط و رویه موجود، نام منبع مورد استفاده و سایر مشخصات آن را در فهرست مربوط ذکر و درج کرده ام.

۲) این پایان نامه قبلاً برای دریافت هیچ مدرک تحصیلی (هم سطح، پایین تر یا بالاتر) در سایر دانشگاه ها و موسسات آموزش عالی ارائه نشده است.

۳) چنانچه بعد از فراغت تحصیل قصد استفاده و هرگونه بهره برداری اعم از چاپ کتاب، ثبت اختراع و از این پایان نامه داشته باشم، از حوزه معاونت پژوهشی واحد مجوزهای مربوطه را اخذ نمایم.

۴) چنانچه در هر مقطعی زمانی برخلاف موارد فوق ثابت شود، عواقب ناشی از آن می پذیریم و واحد دانشگاهی مجاز است با اینجانب مطابق ضوابط و مقررات رفتار نموده و در صورت ابطال مدرک تحصیلی ام هیچگونه ادعایی نخواهم داشت.

نام و نام خانوادگی:

تاریخ و امضاء :

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۱	چکیده
۲	مقدمه
۳	بیان مساله
۸	اهمیت و ضرورت تحقیق
۹	اهداف تحقیق
۱۰	فرضیات تحقیق
۱۰	روش تحقیق
۱۱	پیشینه تحقیق
۱۵	سازماندهی تحقیق

فصل اول- مفاهیم و مبانی نظری

۱۷	مبحث اول- مفهوم شناسی اعدام، اهدای عضو
۱۷	گفتار اول- اعدام، (تعاریف و مبانی)
۲۰	گفتار دوم- اعدام در حقوق اسلامی
۲۳	گفتار سوم- اهداء عضو (تعاریف و مبانی)
۲۵	بند اول- استدلال موافقان اهدای عضو محکومین به اعدام
۲۷	بند دوم- استدلال مخالفان اهدای عضو محکومین به اعدام
۲۸	مبحث دوم- شرایط و ویژگی های اهدای عضو
۲۸	گفتار اول- شرایط اهدای عضو
۲۸	بند اول- مرگ مغزی
۳۱	بند دوم- قوانین مورد نیاز تعیین مرگ مغزی

- بند سوم-رضای طرفین ----- ۳۱
- گفتار دوم -راهکارهای نشان دادن رضایت به اهدا عضو----- ۳۲
- بند اول- وصیت فرد مبتلا به مرگ مغزی----- ۳۲
- بند دوم- رضایت اولیای قانونی ----- ۳۳
- گفتار سوم- شرایط اهداء کنندگان ----- ۳۴
- گفتار اول- اهدای عضو از منظر فقهی ----- ۳۶
- بند اول- احترام به اضرار به نفس----- ۳۷
- بند دوم- عدم تسلط انسان بر بدن خویش ----- ۴۰
- گفتار دوم- اهدای عضو از منظر اخلاق و فلسفه ----- ۴۳
- بند سوم- اصول اخلاقی مربوط به پزشکان و جراحان و پیوند اعضا ----- ۴۵
- فصل دوم- بررسی حقوقی و فقهی واگذاری اعضای بدن انسان**
- مبحث اول- بررسی ماهیت و مشروعیت اهدای عضو از منظر حقوق ----- ۵۰
- گفتار اول- ماهیت اهدای عضو از منظر حقوق ----- ۵۰
- بند اول- خرید و فروش اعضا ----- ۵۰
- بند دوم- صلح عضو بدن به دیگری ----- ۵۲
- بند سوم- ماده ۱۰ قانون مدنی ----- ۵۳
- بند چهارم- هبه ی اعضا ----- ۵۴
- بند پنجم- اباحه معوض یا مجانی ----- ۵۵
- گفتار دوم- مشروعیت اهدای عضو انسان زنده از منظر حقوقی ----- ۵۶
- بند اول- قانون ----- ۵۶
- بند دوم- نظم عمومی ----- ۵۸
- بند سوم- اخلاق حسنه ----- ۶۰
- گفتار اول-دیدگاه مخالفان و موافقان اهدای عضو از منظر فقهی ----- ۶۳
- بند اول- مخالفان اهدای عضو ----- ۶۴

الف- مالیت نداشتن اعضا بدن یا عدم صدق مال بر عضو ----- ۶۴

ب- نصوص دال بر حرمت بیع میته ----- ۶۶

بند دوم- دیدگاه موافقان اهدای عضو----- ۶۹

فصل سوم- بررسی قوانین مربوط به اهدای عضو در محکومین اعدام در ایران

مبحث اول- قوانین ایران پیرامون اهدای عضو در محکومین اعدام ----- ۷۸

گفتار اول- قانون اساسی ----- ۷۸

گفتار دوم- قانون مجازات اسلامی----- ۷۹

گفتار سوم- قوانین و مقررات پزشکی، بهداشتی و اخلاقی ----- ۸۳

بند اول- پیوند از جسد یا مرگ مغزی ----- ۸۴

بند دوم- چالش ها قانونی ----- ۸۵

بند سوم -مزیت های قانونی ----- ۸۷

بند چهارم- پیوند از فرد زنده ----- ۹۰

نتیجه گیری و پیشنهادات----- ۱۰۱

منابع ----- ۱۰۸

کتاب فارسی ----- ۱۰۸

مقالات ----- ۱۰۹

کتاب عربی ----- ۱۱۲

سایت ----- ۱۱۲

چکیده

یکی از موضوعاتی که اکثر جوامع در رابطه با اهدا عضو با آن درگیرند بحث اهدا عضو افرادی است که مجازاتهای سالب حیات مورد بحث می باشد. علت اینکه این سری افراد مد نظر جامعه است این است که این افراد عموماً افراد جانی و تبهکار و دارای چهره ای مقبول در جامعه نبوده و این دسته از افراد مجرم چون از نوع شدید جرم را مرتکب شده اند و مجازاتی به تناسب سنگین (سلب حیات) در انتظار آنان می باشد از یک طرف مرتکب سلب حیات انسانی شده و گناه کبیره مرتکب شده اند و از طرفی قصد ثوابی بزرگ و نجات جان انسانی را دارند این دو مقوله متضاد می باشند. این مساله در فقه و حقوق چالش های زیادی را با خود به همراه داشته و دارد، در درجه اول نیاز به فرهنگ سازی و در درجه بعدی رعایت اخلاق انسانی نیز باید مد نظر قرار گیرد. نتایجی که از این پژوهش به دست آمد نشان دهنده این مساله است گرچه قانون اهدا عضو محکومین به اعدام مورد تایید بسیاری از حقوق دانان و فقها قرار گرفته است ولی از نظر اخلاقی و پزشکی بسیاری را قانع نکرده است و جامعه پزشکی مخالف اجرای این قانون است. اگر چه آیین نامه ای در این زمینه تدوین نشده است ولی در صورت تدوین هم به دلایل اخلاق پزشکی و هم به دلیل خدشه دار شدن چهره کشور در دنیا قابل اجرا نخواهد بود و علاوه بر این به زعم برخی حقوق دانان، موجبات قاچاق اعضای بدن نیز فراهم می شود.

کلیدواژه ها: اهدا عضو، واگذاری اعضای انسان، محکوم به اعدام

پس از آنکه بشر به دنبال پیشرفت های حیرت آور علم پزشکی توانست با پیوند عضوی از یک انسان زنده یا مرده یا حیوان به انسان نیازمند عضو، جان وی را نجات دهد یا سلامتی را برای وی به ارمغان آورد، پای علم اخلاق و حقوق نیز به مسأله ی پیوند اعضا کشیده شد. عالمان اخلاق به بحث در مورد اخلاقی یا غیراخلاقی بودن این فعالیت پرداختند و بخش قابل توجهی از شاخه ی نوین اخلاق یعنی اخلاق زیستی به نقض و ابرام پیرامون این موضوع اختصاص یافت. اصحاب حقوق و فقه نیز با موضوع نوین و مستحدثی روبرو شدند که می بایست در خصوص جنبه های فقهی و حقوقی آن تعیین تکلیف کنند. مراد از پیوند عضو این است که تمام یا بخشی از یک عضو از بدن انسان یا حیوانی جدا و در بدن انسان نیازمند به آن قرار داده شود. بر این اساس پیوند عضو به سه قسم اصلی تقسیم می گردد: پیوند عضو از حیوان به انسان از انسان زنده به انسان زنده و بالاخره از انسان مرده به انسان زنده. نخستین جنبه ای که در بحث پیوند عضو به ویژه از منظر فقهی قابل توجه است حکم تکلیفی قطع و پیوند عضو است. بدین ترتیب قبل از هر چیز باید معلوم نمود که آیا اساساً قطع عضو تکلیف عملی مجاز و مشروع است یا نه؟ آیا در این مسأله بین قطع عضو از انسان زنده و مرده تفاوت وجود دارد یا نه؟ آیا بین اعضای اصلی و حیاتی و غیر آن می توان تفکیک نمود؟ آیا بین مواردی که حیات گیرنده ی عضو بر پیوند متوقف است و غیر آن در این مسأله تفاوت وجود دارد؟ و اما جنبه ی دیگر بحث که متفرع بر جواز عملیات پیوند اعضا ولو در برخی فروض است، مسأله وضعیت حقوقی قرارداد انتقال عضو و ماهیت آن است. آیا می توان از قالب عقد بیع برای انتقال اعضا استفاده نمود؟ آیا انجام این قرارداد از طریق سایر عقود معوض یا غیر معوض ممکن است؟ آیا از قالب های غیر عقدی نیز می توان برای این منظور استفاده نمود؟

متأسفانه نه تنها قانون گذار به هیچیک از این پرسش ها پاسخ صریحی نداده است بلکه موضوع پیوند و انتقال اعضا در فقه که مرجع حل مشکل در چنین مواردی است نیز از موضوعات جنجالی و اختلاف برانگیز بحساب می آید. با توجه به فقدان قانون در این زمینه جز قانون پیوند اعضای بیماران فوت شده مصوب ۱۳۷۹، این مسأله در بین حقوقدانان نیز محل مناقشه و اختلاف است. از قانون یاد شده تنها می توان جواز تکلیفی عملیات پیوند عضو از مردگان آنهم با وجود شرایطی همچون وصیت میت یا اجازه ی اولیاء میت، و توقف حیات گیرنده ی عضو بر پیوند را استفاده نمود ولی برای مسأله ی جواز برداشت عضو از انسان زنده و ماهیت قرارداد ناظر به انتقال عضو بین زندگان، این قانون گره ای را نمی گشاید. همانگونه که از عنوان این نوشتار بر می آید، آنچه در این نوشتار مورد بررسی قرار می گیرد در وهله ی نخست جنبه ی تکلیفی بحث یعنی جواز برداشت عضو از انسان زنده و پیوند آن به دیگری است. جنبه ی دوم بحث یعنی بطلان و صحت قرارداد ناظر به انتقال عضو و بطور خاص درستی بیع اعضا که منطبق بر جنبه ی نخست یعنی جواز عملیات پیوند است، بخش دوم این نوشتار را تشکیل می دهد. از آنجا که مطابق اصل ۱۶۷ قانون اساسی و ماده ی ۳ ق. آ.د.م در موارد ابهام یا سکوت قانون، باید بر اساس فتاوی و منابع معتبر اسلامی حکم مسأله را روشن نمود، در این مسأله نیز چاره ای جز رجوع به آراء فقها در این زمینه نیست. بر این اساس ما نخست مسأله ی انتقال اعضا را در فقه مورد بررسی قرار داده و سپس مسأله را از منظر حقوقی مورد تأمل قرار خواهیم داد^۱

بیان مساله

از جمله موضوعات مهم که بشر از ابتدای خلقت جهان با آن روبرو بوده مسئله مرگ و چگونگی مواجهه با آن است. با توجه به اینکه امروزه تعریف مرگ شکل تازه ای به خود گرفته است انسان همواره به دنبال راهی است

۱. حبیبی، حسین، مرگ مغزی و پیوند اعضا، انتشارات دفتر تبلیغات اسلامی، پژوهشکده فقه و حقوق، ۱۳۹۴، ص ۱۱۹.

که تا حد امکان از وقوع برخی مرگها جلوگیری کند. یکی از راهکارهای اساسی در این زمینه پیوند اعضا به افرادی است که به علت از دست دادن یا از کار افتادگی عضوی از بدنشان در آستانه مرگ قرار دارند. در این میان بحث پیوند اعضا از افراد مبتلا به مرگ مغزی یکی از موضوعات کنونی دنیای پزشکی است. که امید درمان برای بسیاری از بیماران مبتلا به نارسایی عضو محسوب می گردد؛ بر اساس آمار با توجه به آمار بالای تصادفات در ایران که از هر ده تصادف یک نفر کشته و از هر صد مرگ نیز یک مرگ مغزی اتفاق می افتد، سالانه بیش از پانزده هزار مرگ مغزی در کشور رخ می دهد و کمتر از ۱۰ درصد آنان جزو اهداء کنندگان عضو می باشند.^۱

در مساله‌ی پیوند عضو دو طرف وجود دارد. در یک طرف فردی قرار دارد که به علت مرگ مغزی قادر به ادامه حیات نیست در صورتی که سایر اعضا همچنان به فعالیت خود ادامه می دهند و در طرف دیگر شخصی است که عضوی از بدنش را به هر علت از دست داده، در این میان پزشکان راهی یافتند که ادامه حیات را به شکل بهتری برای افراد فراهم می کند که آن پیوند عضو است.^۲

درباره این که آیا محکومان به اعدام میتوانند اعضای بدنشان را اهدا کنند دو نظر وجود دارد: الف: برخی به شدت مخالف آن هستند و این اقدام را غیراخلاقی می دانند. آنها می گویند ممکن است این مصوبه به شکل گیری بازاری برای خرید و فروش اعضای بدن محکومان به اعدام منجر شود. همچنین برای این که اعضای بدن اعدامی ها قابلیت استفاده و پیوند را داشته باشد، باید درباره نحوه اعدام نیز تغییراتی داده شود.

اساقی، الهه؛ هاشمی تنکابنی، سید موسی؛ ۱۳۹۶، بررسی خلاء های قانونی پیوند اعضاء در افراد مبتلا به مرگ مغزی، مجله پزشکی قانونی ایران، دوره ۲۳، شماره ۱، ص ۶۲.

۲ دهقان، مریم؛ نبی پور، محمد؛ ۱۳۹۷، تحلیل بررسی جنبه حقوقی اعطاء عضو و بررسی پیوند اعضا از دیدگاه قوانین ایران، کنفرانس بین المللی پژوهش های دینی، علوم اسلامی، فقه و حقوق در ایران و جهان اسلام، ص ۲۱.

ب) موافقان این طرح نیز می گویند: اساساً هیچ اجباری برای اهدای عضو وجود ندارد. همان طور که همه شهروندان می توانند اهدای عضو داشته باشند، محکومان به اعدام نیز می توانند. هر سال ۳۰۰۰ بیمار در ایران به خاطر عدم اهدای عضو فوت می کنند. چه اشکالی دارد افرادی که محکوم به اعدام هستند و می دانند تا چند روز دیگر اعضای بدن شان زیر خاک خواهد پوسید، اهدای عضو کنند تا افرادی نجات یابند. اتفاقاً با افزایش اهداء عضو، آن هم زیر نظر قوه قضائیه، این سوادگری تضعیف می شود. از نظری دیگر اگر محکومان با تزریق یک آمپول بیهوش شوند و سپس فوت کنند، درد بسیار کمتری می کشند تا این که دقایقی را از یک طناب آویزان باشند و دست و پا بزنند و خفه شوند. موافقان طرح می گویند بهتر است احساس بدی که نسبت به اعدام داریم را به این موضوع تسری ندهیم و با توجه به هزاران بیماری که به دلیل نرسیدن عضو فوت می کنند، عاقلانه به موضوع بنگریم و به محکومان اجازه دهیم اگر منع پزشکی نبود و خودشان خواستند با طور کاملاً داوطلبانه با اهداء اعضای بدن شان به بیماران موافقت کنند و اگر هم نخواستند که هیچ^۱

امروزه اهدا و پیوند عضو از نظر فقهانیز مقبولیت شرعی و قانونی دارد و نه تنها منعی ندارد، بلکه امری مطلوب و پسندیده بشمار می آید، ضمن اینکه این اقدام خداپسندانه به طور قطع در بهبود سلامت روانی جامعه و گسترش فرهنگ ایثار و گذشت نیز مؤثر و مفید بوده و با این عمل جان تعدادی از بیماران نجات می یابد. در قرآن کریم هم آمده است: «هر کس نفسی را زنده کند مانند این است که تمام دنیا را نجات داده است»^۲.

این موضوع با تمام جوانب مثبت، موانعی نیز در پیش رو دارد، از جمله مشکلات پزشکی، مسائل حقوقی و در کشور ما و برخی کشورها مواجهه با بعضی موضوعات فقهی که همه اینها نیازمند پاسخی شایسته و راهگشا می

۱ قبادی، امید؛ ۱۳۹۸، اهدای داوطلبانه اعضای بدن توسط محکومان به اعدام؛ سیاست تحلیل خبری عصر ایران.

۲ سلیمانی نصرت، الهام؛ فرج اللهی، رضا؛ ۱۳۹۴، تبیین و مبانی قصاص، اعدام و اهدای عضو، نخستین کنگره بین المللی

جامع حقوق، ص ۳.

باشد. به عنوان مثال برخی فقها با استناد به ادله شرعی بیان می دارند که با توجه به مالکیت ذاتی انسان نسبت به اعضای بدن خود وی اجازه برداشت عضو و پیوند آن را به دیگری دارد.^۱ در مقابل این گروه عده ای دیگر معتقدند که چون خداوند خالق مطلق و صاحب اختیار انسان است این مالکیت به صورت امانی می باشد یعنی انسان به عنوان امانت داری در برابر جسم خویش است تا زمانی که بار دیگر به خاک باز گردد و روح و جان خویش را در اختیار خداوند قرار دهد. همچنین در حوزه پزشکی می توان به سودجویی برخی افراد در باب خرید و فروش اعضا به خصوص در کشورهای در حال توسعه اشاره کرد و همین طور سرقت اعضای بدن در حین جراحی و کشتن افراد فقیر و تجارت اعضای بدن آنها از این دست مشکلات می باشد.^۲

بدین منظور به جهت افزایش کمی و پیشرفت های کیفی پیوند عضو، قانونگذار ایران در سال ۱۳۷۹ خورشیدی، نسبت به وضع قانون پیوند اعضای بیماران فوت شده یا بیمارانی که مرگ مغزی آنها مسلم است؛ همچنین آیین نامه ی اجرایی آن، اقدام نموده است؛ فارغ از موضوع اهدا و با وجود شیوع معامله های معوض غیر رسمی میان اعطا کنندگان و دریافت کنندگان اعضای بدن انسان، تاکنون ماهیت قراردادهای مذکور مورد توجه مقنن قرار نگرفته است؛ در اینکه می توان برای انتقال عضو از قالب عقد بیع استفاده نمود؛ بین علمای حقوق اختلاف نظر وجود دارد؛ لذا ضمن تبیین ماهیت حقوقی آن، به بحث وضعیت حقوقی چنین معامله ای ورود می یابیم تا درستی و اعتبار آن، با عنایت به شروط اساسی صحت معامله ها استنباط گردد؛ همچنین برای توجیه خرید و فروش عضو، شناخت نوع رابطه ی حقوقی انسان با اعضای بدنش و نیز شرایط احقاق پیوند

۱ ملک افضل، محسن؛ امیری فرد، عبدالله؛ خاتمی سبزواری، سید حسین؛ ۱۳۹۶، مبانی کنش فقه و اخلاق در مبانی پیوند اعضا، پایگاه مجلات تخصصی نور، شماره ۱۱، علمی-پژوهشی، ص ۱۵۴.

۲ دهقان، مریم؛ نبی پور، محمد؛ ۱۳۹۷، تحلیل بررسی جنبه حقوقی اعطاء عضو و بررسی پیوند اعضا از دیدگاه قوانین ایران، کنفرانس بین المللی پژوهش های دینی، علوم اسلامی، فقه و حقوق در ایران و جهان اسلام، ص ۲۱.

عضو ضرورت دارد؛ بدین منظور قانون گذار در ماده ۴۷ آیین نامه اجرای احکام کیفری^۱ مصوب ۱۳۹۲ بیان می کند: «محکوم به مرگ می تواند با شرایطی اعضای بدنش را اهدا کند». متن ماده مربوط بدین شرح است: «چنانچه محکوم داوطلب اهدای عضو پیش یا پس از اجرای مجازات اعدام باشد و مانع پزشکی برای اهدای عضو موجود نباشد، قاضی اجرای احکام کیفری طبق دستورالعملی اقدام می نماید که ظرف ۳ ماه از تاریخ تصویب این آیین نامه توسط معاونت حقوقی قوه قضاییه با همکاری وزارت دادگستری و سازمان پزشکی قانونی کشور تهیه شده و به تصویب رئیس قوه قضاییه می رسد».

به گفته سخنگوی قوه قضائیه در این ماده آمده که اهدای اعضای بدن با رضایت متهم و چنانچه مشکل پزشکی نداشته باشد امکان پذیر است، این ماده اجرایی نمی شود، زیرا در آن قید شده که اجرای مفاد نیاز به تصویب شیوه نامه ای دارد که توسط رضایت دادگستری، سازمان پزشکی قانونی و معاونت حقوقی نوشته شده باشد. حال باید منتظر ماند و دید که قوه قضاییه در عمل چه می کند؟ آیا ماده ۴۷ آیین نامه حذف می شود؟ چرا که واکنش های بسیاری به دنبال داشت و تبعات آن گریبانگیر موضوع پیوند عضو و مسائل حقوق بشری را خواهد شد و از طرفی پزشکان نیز اعلام کرده اند که تمایلی به انجام این پیوند ندارند و این آیین نامه پرتنش در جامعه چیزی به دنبال نخواهد داشت. نکته قابل تامل اینجاست که به گفته وی تا کنون دستورالعملی درباره این آیین نامه تصویب نشده است و لذا این ماده فقط روی کاغذ وجود دارد و عملی نشده است و تا تصویب دستورالعمل نیز اساساً قابلیت اجرا ندارد.

یکی دیگر از موضوع های چالشی در این رابطه، بحث پیوند عضو به اتباع بیگانه میباشد که تا قبل از مصوبه ی شورای عالی پیوند اعضا در سال ۱۳۹۳، محدودیت بارزی وجود نداشت؛ اما با ابلاغ مصوبه ی مذکور، پیوند

۱ "آیین نامه اجرای احکام حدود، سلب حیات، قطع عضو، قصاص، شلاق و تبعید"

عضو فرد ایرانی به تبعه ی بیگانه در بیمارستانهای ایران ممنوع گشت؛ تحت چنین وضعیتی، در ازای نجات جان بیمار غیر ایرانی به عنوان یک انسان، مرگ وی را در پی خواهد داشت که خود آشکارا معارض با قواعد مسلم شریعت اسلام و وجدان انسانی می باشد؛ لذا با فرض مطلوب نهایی بر حفظ کرامت شهروند ایرانی، ممنوعیت مزبور غیر قابل دفاع و توجیه می باشد.^۱ با عنایت به فرهنگ اصیل اسلامی حاکم بر جامعه ی ما و با توجه به اینکه بسیاری از دست اندرکاران و مبتلایان به این امر، اعم از بیماران و پزشکان، با احتمال وجود معذورات اخلاقی و شرعی، تن به انجام پیوند و معامله ی اعضای بدن نخواهند داد؛ ضرورت بررسی این موضوع و تفحص در فتاوی علمای دینی آشکار می شود؛ ضعف های موجود در عرصه ی تقنین و دکترین حقوقی نیز ایجاب می نماید که برای جبران کاستیها و نواقص موجود، مطالعه ی در این زمینه صورت پذیرد و به این سوالات پاسخ دهد که نوع و ماهیت حقوقی عمل اهدای عضو چگونه است؟ شرایط و اصول واگذاری اعضای بدن انسان در محکومین به اعدام کدامند؟ بررسی رابطه انسان با اعضای خویش چگونه است؟

اهمیت و ضرورت تحقیق

پیوند عضو به معنای انتقال بافت یا عضو، زنده یا مرده، درون یک فرد، بین افرادی از یک گونه یا گونه های مختلف، است. هم چنین گفته شده، پیوند عضو، یعنی جابه جا کردن یک عضو یا بافت از بدن یک فرد به فرد دیگر است. با توجه به تعاریف مذکور، به نظر می رسد بهترین تعریف پیوند عضو، برداشت و انتقال دادن بافت یا عضو به بدن موجود زنده برای ترمیم بافت های آسیب دیده ی غیر قابل ترمیم یا جایگزینی برای اعضای از کار افتاده است. انقلابی که تحقیقات و اکتشافات نوین پزشکی در قرن بیستم در زمینه ی علوم پزشکی به وجود آورد در کنار فواید و مزیت های جامعه را با چالش ها و مشکلات به خصوصی نیز مواجهه

۱ محبی، امیر حسین؛ ۱۳۹۷، وضعیت حقوقی پیوند اعضاء (با مطالعه تطبیقی حقوق آمریکا)، انتشارات قانون یار، چاپ اول، ص

کرد. پیوند اعضا به عنوان رهاوردی نوین، در کنار حیات بخشیدن به جان هزاران انسان، اسباب جرایم گوناگونی از جمله: قتل، سرقت، آدم ربایی برای اعضا و مهم تر از همه قاچاق اعضا را در جوامع انسانی سبب شد. تنها آمار مربوط به آدم ربایی و قاچاق اعضا در کشورهای مختلف سهم بسزایی از جرایم علیه جسمانیت انسان را نشان می دهد که متأسفانه بیش تر قربانیان آن زنان و کودکان هستند.

اهمیت موضوع به این علت است که انسان شأن و کرامت خود را به فراموشی می سپارد و اخلاق را زیر پا می نهد تا از طریق خرید و فروش اعضا اقدام به رفع نیازهای مادی خویش کند. بدین صورت که برخی انسانها برای رفع نیازها و گاه رسیدن به آمال خویش اقدام به فروش اعضا و بافت های خویش می کنند. در حقیقت، این دسته از انسان ها با اعضای خود به عنوان یک کالا برخورد می کنند که می توانند به مانند طلا و جواهرات و املاک به هنگام نیاز مالی روی آن حساب باز کنند و کمبود عضو و پیش گرفتن سیاست های ناصحیح برای حل آن موجب شده است چالش های فراوانی فراروی پیوند اعضا در ایران قرار گیرد که هریک از این چالش ها یک انگیزه برای انتخاب موضوع توسط پژوهشگران می باشد. در حقیقت، ضرورت تدوین این پژوهش، نور تاباندن به نقاط تاریک فراروی قوانین پیوند اعضا در ایران است تا ضمن روشن نمودن نقاط تاریک برخی چالش ها هم در این زمینه برطرف شود.

اهداف تحقیق

هدف اصلی

بررسی قرارداد واگذاری اعضای بدن انسان با تاکید بر اهدای عضو محکومین به اعدام

اهداف فرعی

بررسی نوع و ماهیت حقوقی عمل اهدای عضو

بررسی شرایط و اصول واگذاری اعضای بدن انسان در محکومین به اعدام

بررسی رابطه انسان با اعضای خویش

فروضیات تحقیق

فرضیه اصلی

بر اساس ماده ۱۶۷ قانون اساسی چاره کار در اینگونه مسائل مراجعه به منابع اسلامی و فتوای معتبر است.

فروضیات فرعی

□ در فرض جواز، در اینکه میتوان برای انتقال عضو از قالب بیع استفاده کرد بین فقها اختلاف نظر وجود دارد

ولی با توجه به فتوای معتبری که بیع میت را جایز می شمارد، می توان از منظر حقوقی نیز حکم به درستی بیع

اعضا و تملیک آن به غیر داد.

□ از جمله شرایط اصلی اهدای عضو مرگ مغزی می باشد و اهدای عضو از فوت شدگان قلبی امکان پذیر نیست.

□ در خصوص نوع رابطه انسان با اعضای بدن نظرات مختلفی از سوی فقه و حقوقدانان بیان شده است که

عبارت است از: رابطه مالکیت، رابطه از نوع سلطه و تصرف و رابطه امانت

روش تحقیق

پژوهش حاضر از حیث هدف کاربردی و از لحاظ ماهیت روش از نوع توصیفی- تحلیلی می باشد. ابزار

گردآوری اطلاعات عبارتند از: فیش برداری از منابع معتبر در زمینه موضوع پژوهش حاضر اعم از کتاب،

جزوه، مقاله، نشریه، پایان نامه های کار شده موجود در دانشگاههای لغت نامه ها، فرهنگ نامه ها، پژوهش نامه ها، اینترنت و سایت های معتبر و قوانین و مقررات موضوعه ... که در زمینه موضوع مورد بحث اطلاعاتی را ارائه داده اند استفاده شد. روش تجزیه و تحلیل اطلاعات به صورت توصیفی - تحلیلی است.

پیشینه تحقیق

از جمله پژوهش های صورت گرفته پیرامون موضوع مورد نظر می توان به موارد ذیل اشاره نمود:

۱. سرخوش و همکاران، ۱۳۹۸، احکام فقهی حقوقی اهداء اعضاء محکومین به اعدام

نتایج: یکی از مهم ترین دغدغه ها، همه گیر شدن و به عبارتی عرف شدن اهدای عضو در کشور است که بیش از قانون، به فرهنگ سازی نیاز دارد. ضمن اینکه در کشور قوانین اهدای عضو به طور شفاف وجود دارد، اما این پدیده که بسیار هم مطلوب است باید فرهنگ سازی و آموزش داده شود تا نه فقط محکومان به اعدام بلکه همگان به این نتیجه برسند که اگر در معرض مرگ مغزی قرار گرفتند با اهدای اعضای بدنشان به دیگران حیات بخشند و این عملی قابل تقدیر خواهد. باید توجه داشت موضوع اهدای عضو از محکومان به اعدام در حال حاضر منع قانونی ندارد و چنانچه رضایت و وصیت زندانی محکوم به اعدام یا خانواده اش پس از مرگ وجود داشته باشد به راحتی امکان پذیر است، اما اینکه بتوان این کار پسندیده را به امری همه گیر و قانونی لازم الاجرا تبدیل کرد، همانند بسیاری دیگر از رفتارهای اخلاقی و اجتماعی نیازمند فرهنگ سازی و آموزش است.

۲. دهقان و همکاران، ۱۳۹۷، تحلیل و بررسی پیوند اعضا از دیدگاه قوانین ایران